

TRES ANOS DA ESTRATEXIA GALEGA DE EDUCACIÓN AMBIENTAL: VALORACIÓN E PROPOSTAS DA SOCIEDADE GALEGA DE EDUCACIÓN AMBIENTAL

Documento aprobado por unanimidade nas II Xornadas da SGEA: A Estratexia Galega de Educación Ambiental, realidades e ficcións, Casa da Xuventude de Lalín, do 13 ao 15 de decembro de 2002

1. ¿Por que este documento? ¿Por que agora?

O 9 de novembro de 1999, o Consello Galego do Medio Ambiente aprobou o texto definitivo da Estratexia Galega de Educación Ambiental (EGEA). Por vez primeira na traxectoria deste organismo consultivo un documento foi informado positivamente, sen votos en contra. O texto da EGEA foi publicado integramente no Diario Oficial de Galicia (Resolución 3/10/2000 pola que se publica a Estratexia Galega de Educación Ambiental, DOG de 23/10/2000), o que da idea da relevancia, aló menos formal, que o Goberno autonómico lle concedeu nese momento. Tomando como data de referencia a aprobación da EGEA no plenario do Consello Galego do Medio Ambiente cúmprense agora os 3 anos de vixencia da EGEA, a metade dos 6 anos que no mesmo documento se establecen para a aplicación das recomendacións que recolle.

Parécenos, pois, que este é un momento especialmente axeitado para facer unha valoración en profundidade do feito ate agora, das eivas que aínda se manteñen no campo da Educación Ambiental, do papel que están a xogar os distintos axentes implicados no seu desenvolvemento e, sobre todo, para identificar e expoñer publicamente as liñas de futuro que, a xuízo da SGEA, deberán marcar o quefacer educativo-ambiental nos próximos anos.

Na SGEA somos conscientes de que a *Estratexia*... pode marcar un antes e un despois no desenvolvemento da Educación Ambiental (EA) en Galicia, pois se trata do primeiro intento medianamente ambicioso para definir unha pauta de acción fundamentada e integral co fin explícito de poñer a EA ó servizo dunha determinada concepción das relacións entre a sociedade e o ambiente: aquela que propugna un modelo de desenvolvemento que tenda cara a sustentabilidade.

Feita esta primeira valoración positiva, é preciso recoñecerlo risco real de que a *Estratexia* acabe converténdose nun documento máis, dos moitos que se teñen elaborado "en", "para" e "sobre" a EA en distintos foros e ámbitos institucionais, e que despois serven case exclusivamente para recordalo que se debería ter feito pero no se fixo.

atribuídas competencias relacionadas coa educación, a información e a divulgación ambiental.

O CITA aparece sen ter como referencia outros organismos ou direccións xerais preexistentes e, polo tanto, foi preciso desenvolver e concibir *ex novo* as súas liñas e proxectos de acción. Esta necesidade e a elección dunha persoa que proviña do mundo da Educación Ambiental para ocupala xefatura de servizo con responsabilidade neste ámbito abriu a porta a actuacións ata ese momento inéditas.

A finais de 1998, a posibilidade de deseñar unha estratexia marco de EA foi tomando corpo. Os responsables políticos da Consellería de Medio Ambiente, sensibles nese momento a iniciativas que dotasen de contido ó novo organismo e desenvolvesen as súas funcións máis específicas, decidiron apostar por este proxecto.

3. O proceso de elaboración da EGEA

Galicia foi a primeira Comunidade Autónoma do Estado español en rematar o proceso de elaboración dunha estratexia territorial de EA. A súa presentación pública coincidiu no tempo coa do *Libro Blanco de la Educación Ambiental en España*, documento considerado como a “estratexia” estatal marco neste ámbito.

Dende unha óptica descritiva, o proceso seguido pódese sintetizar nas seguintes etapas ou fases:

1ª.- Elaboración de documentos e informes preparatorios. O CITA encargou estudos diagnósticos sectoriais e documentos previos que serviron para esbozar un primeiro borrador. Nesta fase participaron un equipo da Universidade de Santiago de Compostela, o Taller de Educación Ambiental do ICE da mesma Universidade, una empresa privada (CEM, Cooperativa de Educación Ambiental) e unha periodista da Radio Galega.

2ª.- Paralelamente, foi constituída a denominada "mesa de participación" integrada por representantes de 21 institucións e colectivos sociais (Consellerías e organismos autonómicos, sindicatos, asociacións empresariais, movementos de renovación pedagóxica, grupos ecoloxistas, etc.) seleccionados pola Administración. A súa función era realizar propostas destinadas a enriquecer o traballo dos expertos. Só se celebraron dúas reunións plenarias ás que asistiron –e non todos- os convocados a esta mesa, xunto cos equipos responsábeis da redacción dos estudos previos. Ademais das contribucións feitas en dito foro, outros colectivos e persoas tamén realizaron aportacións por escrito. Os estudos previos, de carácter diagnóstico e propositivo, foron entregados ó CITA en abril de 1999.

3ª.- A partir destes aportes iniciais, **un equipo integrado por responsábeis do CITA** redactou un primeiro borrador que foi presentado e debatido nas *IV Xornadas Galegas de Educación Ambiental* celebradas en maio de 1999. Cos aportes deste debate –realmente breve pois só se lle dedicaron 4 horas nun seminario simultáneo a outros- confeccionouse un segundo borrador que foi sometido a consulta pública –que non a debate- por distintas vías: inserción do texto na web da Consellería de Medio Ambiente e distribución gratuita de exemplares policopiados. Toda aquela persoa ou colectivo que o considerou oportuno tivo a posibilidade de manifesta-la súa opinión e presentar suxestións. Como se recolle nun balance desta etapa "al primer borrador se presentaron por parte de cidadanos e instituciones 134 aportaciones, de las que 127 fueron incluidas. Al segundo borrador se hicieron 114 nuevas aportaciones, de las que 80 fueron incluidas" (Casares, 2001: 48).

4ª.- O terceiro borrador da EGEA foi entregado en outubro de 1999 ó **Consello Galego do Medio Ambiente (COGAMA)**. No debate que orixinou o texto foi obxecto de cambios menores. Como xa adiantamos, o 9 de novembro de 1999 foi aprobada a versión definitiva, sendo a primeira vez en que o COGAMA, creado en 1984, informa positivamente un documento sen votos en contra.

4. O proceso de elaboración da EGEA: leccións aprendidas e por aprender

O proceso de elaboración da *Estratexia*, demorou menos dun ano, un intervalo de tempo que non é, en si mesmo, nin bo nin malo, pero non cabe dúbida que a súa relativa brevidade, comparada con outras iniciativas similares, condicionou máis do desexable o proceso seguido. Cremos que probablemente éramos e somos unha das comunidades do Estado máis necesitadas dunha iniciativa deste tipo, que puidera servir para dinamizar un panorama esclerotizado e deprimido.

Pero urxencia e precipitación son verbas con campos semánticos demasiado próximos entre si e cuestionámonos se un ritmo máis pausado os estudos de podería ter contribuído a que a *Estratexia* fora asumida e interiorizada pola comunidade de axentes sociais e institucionais chamados a súa concreción práctica.

Consideramos que o escaso tempo habilitado para a realización dos estudos diagnósticos previos, pouco máis de catro meses, é unha das principais eivas do proceso. A elo súmase o desequilibrio existente entre os distintos informes emitidos, aló menos si se comparan as breves sínteses introdutorias que acompañan os distintos apartados da *Estratexia*...: poucos datos e conclusións diagnósticas demasiado grosas e con baleiros importantes. O feito de que estes informes non viran a luz pública e a inexistencia de estudos posteriores que permitan facer unha lectura máis fonda da realidade neste ámbito fai necesario, de entrada, que se afronte un novo diagnóstico con maior rigor metodolóxico, profundidade e detalle.

O tipo de dinámica participativa que propiciou a Consellería de Medio Ambiente, pódese encadrar na modalidade que se denomina "**participación consultiva**" (Pimbert e Pretty, 1995: 26; UNDP, 1999: 6; De Castro, 2000: 19): a institución promotora habilitou un proceso no que se fixaron prazos e facilitaron canles para que distintos axentes sociais, públicos e privados, fixeran chegar a un "equipo redactor" as súas suxestións e puntos de vista, pero foi o equipo redactor quen finalmente decidiu que propostas incorporar ó documento final. O proceso de decisión que levou a depurar estas propostas non foi nunca de dominio público, sendo establecido pola Administración.

Ben é certo que dito equipo, integrado por técnicos e responsábeis políticos da Consellería de Medio Ambiente, foi permeable a aportes externos; pero tamén que o resultado final non é en rigor un documento de consenso, froito dun debate aberto e plural de principio a fin senón que obedeceu a unha visión restritiva do principio de participación pública.

Un proceso que habilitara mecanismos de participación, negociación e consenso houbera servido a unha tripla finalidade:

facilitala participación e implicación dos colectivos sociais, organismos e institucións potencialmente interesados na definición das directrices e das decisións que teñen que ver coa planificación e concreción de políticas públicas (neste caso da EA);

convertelo mesmo proceso de elaboración da estratexia nunha acción educativa que servise para estimulala reflexión e promover cambios nas concepcións e prácticas educativo-ambientais dos axentes implicados;

e implicar e responsabilizar aos colectivos sociais interpelados polo documento no seu proceso de concreción posterior (facelo "seu").

Ademais de considerar estas claves quizais conveña facer unha análise máis polo miúdo sobre este aspecto.

En primeiro lugar, cabe destacar o déficit na cultura democrática que impregna a sociedade Galega e, principalmente, ás súas institucións de goberno, refractarias en extremo a promover procesos abertos e plurais que faciliten a participación cidadán no deseño das políticas públicas e na toma de decisións. A elo súmase unha hexemonía política e institucional instaurada despois de 20 anos de goberno case ininterrompido do Partido Popular, cunha clara tendencia a ocupar e monopolizar tódolos espazos institucionais e da vida pública, e a considerar como unha ameaza calquera apertura a formas alternativas de concibir ou facer a sociedade.

Esta "cultura política", visible na "apropiación" da EGEA por parte da Administración promotora, entorpeceu e entorpece a súa asunción por outros axentes sociais; de feito, moitos non se sentiron realmente partícipes da súa elaboración e outros ven con escepticismo e desconfianza a súa posta en práctica, considerándoa un instrumento propagandístico máis para a lexitimación política e social de quen ostenta o poder.

En segundo lugar, tamén hai que buscar explicacións na pouca madurez mostrada por moitos axentes que o seu punto de vista e implicación serían importantes para concibir e aplicar unha estratexia realmente transformadora. Poucos dos colectivos e institucións convocados á mesa de participación emitiron informes ou realizaron propostas –sectoriais ou globais, críticas ou de consenso– con un grao de reflexión, elaboración e profundidade que se puidese cualificar de elevado. A elo, como xa resaltamos, contribuíu a brevidade do proceso e a modalidade de participación posta en práctica (consultiva). Pero

tamén é preciso destacar o escaso nivel de reflexión sobre a Educación Ambiental en xeral y sobre o seu papel na sociedade galega, carencia que tamén quedou patente nos debates públicos puntuais realizados durante a elaboración da EGEA. Non coñecemos, ben é certo, a totalidade dos aportes realizados nas fases intermedias, que permanecen na "caixa negra" do equipo redactor.

A pesar dos déficits iniciais, dende a Sociedade Galega de Educación Ambiental pensamos que a EGEA ofrece un guión mellorable pero válido para rachalas inercias establecidas e incrementar o peso da acción educativa como instrumento para moldear a cultura ambiental da sociedade galega. Cremos, sinceramente, que gran parte dos problemas que veñen lastrando e condicionando nos tres anos transcorridos a súa aplicación efectiva aínda poden ser reconducidos.

En conclusión, **o proceso foi unha oportunidade en gran medida desaproveitada** para potencia a Educación Ambiental como un instrumento poderoso diante dos desafíos da crise ambiental e as súas manifestacións en Galicia. Un ritmo máis pausado e un deseño máis aberto que facilitase un maior nivel de participación e implicación dos axentes sociais e institucionais que se pretenden activar coa *Estratexia...*, un procedemento máis activo e colaborativo para establecer obxectivos e liñas de acción consensuadas e compartidas fronte as inercias establecidas, houbera deixado á EGEA nunha mellor situación de partida dotándoa de maior lexitimidade diante dos colectivos implicados.

5. A difusión da EGEA

Para o lanzamento oficial da *Estratexia...* non se escolleu nin o momento nin o lugar máis oportunos, facéndoo coincidir coa campaña para as eleccións xerais do ano 2000. De feito, nese contexto era fácil que se confundise a presentación cun acto electoralista do Partido Popular, como así foi, por exemplo, nos medios de comunicación. A presentación estivo copresidida polos Conselleiros de Educación e de Medio Ambiente, o que da idea da relevancia institucional e política do acto.

A presentación tivo un impacto mediático escaso e pasou practicamente inadvertida na voráxine electoral, sendo a súa proxección aínda máis limitada entre os sectores directamente aludidos pola EGEA. Resulta obvio que non foi a mellor forma de presentar en sociedade un documento que aspira a servir de referencia común á pluralidade de actores interesados na problemática ambiental, acentuando a imaxe de "apropiación" institucional xa comentada.

Se un documento deste tipo, sen validez normativo-legal ou prescriptiva, de carácter eminentemente orientativo, non é coñecido,

aceptado e interiorizado polos sectores máis implicados dificilmente cabe esperar cambios importantes no seu proceder. De feito, no tempo transcorrido dende a súa presentación non resulta fácil identificar unha táctica definida por parte da Consellería de Medio Ambiente para publicitar e promover socialmente as recomendacións contidas na *Estratexia...* Nin sequera dentro da mesma Administración autonómica se observan iniciativas claramente orientadas a difundir e aplicar entre os seus organismos e estamentos as directrices e recomendacións que a incumben máis directamente.

6. O financiamento da EGEA

Na redacción final da *Estratexia...* non existe un apartado específico sobre a financiamento das iniciativas propostas. Sen embargo os expertos que interviñeron na "mesa de participación" amosaron a súa preocupación polos aspectos económicos da aplicación da *Estratexia...* A opinión unánime expresada na reunión do 19/02/99 foi que precisaría da adxudicación dunha importante cantidade de recursos monetarios e de todo tipo para a súa posta en práctica que debería reflectirse no propio documento. A pesares de que o CITA comprometeuse publicamente a elaborar este apartado, sempre que este tema volveu a formar parte dos debates foi desestimado polos representantes da Consellería de Medio Ambiente e foi resolto no documento final cunhas poucas frases carentes de concreción.

A falla de financiamento é o xeito máis sinxelo de deixar esmorecer unha iniciativa ademais dunha mostra clara da ausencia de vontade política para aplicar a *Estratexia...*, por este motivo pediuse reiteradamente que as Administracións, especialmente a Administración Autonómica e nomeadamente as Consellería de Medio Ambiente e de Educación e O.U. amosaran o seu compromiso con partidas orzamentarias concretas. Hoxe en día esta expectativa continúa vixente.

A adxudicación de recursos non só debe ser suficiente senón tamén transparente. Dificilmente resultan cribles as declaracións de que as partidas orzamentarias son obxecto de importantes incrementos se non se ofrecen ademais as cifras desagregadas por programas e actividades.

7. O desenvolvemento da EGEA: poucos logros e moitas tarefas pendentes

É xusto recoñece-la existencia dalgunhas accións da Consellería de Medio Ambiente que responderon alomenos formalmente, ós compromisos asumidos coa elaboración da EGEA. As máis salientables son:

- A promulgación do Decreto 32/2001, de 25 de xaneiro, polo que se crea o Rexistro Xeral de Entidades e Centros de Educación Ambiental de Galicia e se regulan as condicións de inscrición.
- A Orde de 28 de marzo de 2001 pola que se aproba a Carta Galega de Calidade dos centros de Educación Ambiental.
- O Decreto 78/2001, de 22 de marzo, polo que se crea o Observatorio Galego de Educación Ambiental, modificado polo Decreto 218/2002 do 23 de maio. Pouco podemos dicir deste organismo previsto na *Estratexia...* para o seu seguimento e avaliación, só que, despois de tres anos, foi constituído o 29 de outubro de 2002.
- A incorporación da EA como un dos temas prioritarios nas liñas de I+D financiadas pola Consellería de Medio Ambiente.
- O incremento cuantitativo das accións de divulgación ambiental realizadas pola Consellería de Medio Ambiente (publicacións, cursos, campañas publicitarias, charlas).

Sen embargo podemos afirmar, con rotundidade, que pasados tres anos, **o grao de difusión, penetración e cumprimento da *Estratexia...* nos compromisos asumidos pola propia Administración promotora é totalmente insuficiente.** Indicadores claros desta situación son:

- a pasividade e a incoherencia da Administración autonómica no desenvolvemento da *Estratexia...*;
- a inexistencia de iniciativas concertadas ou transversais para coordinar o labor das distintas consellerías ou organismos autonómicos;
- o escaso peso orzamentario que se lle sigue concedendo á Educación Ambiental –difícil de calibrar con maior precisión dada a pouca transparencia existente- e a falla dunha planificación económica que permita un incremento escalonado dos recursos. Convén recordar que a mesma *Estratexia* recomenda á Administración autonómica que se “incremente o presuposto dos distintos tipos de axudas e subvencións destinadas á realización de actividades e programas de educación ambiental e dirixidas ós distintos axentes promotores da educación ambiental en Galicia”.
- a insuficiencia dos recursos humanos e a infrautilización das infraestruturas especializadas neste ámbito que dependen directa ou indirectamente da Administración autonómica, así como a precariedade económica e laboral das persoas que traballan nelas;
- o mantemento por inercia de moitas das actividades xa desfasadas e de carencias xa evidentes hai tres anos; neste sentido, segue

amosándose unha escasa preocupación por mellora-la calidade das actividades, dos programas e dos servizos prestados (directamente ou en concerto con outros axentes públicos ou privados);

a non habilitación de mecanismos de seguimento e apoio ó desenvolvemento da *Estratexia...*;

a falla de avaliación das propias iniciativas, programas, equipamentos, etc.; non existen informes avaliativos que merezan tal cualificativo dos programas, dos recursos e das actividades que desenvolve a propia Administración. Incluso deseñando ferramentas como a Carta Galega de Calidade dos centros de Educación Ambiental, non se chegou a poñela en práctica;

Os cambios introducidos no organigrama da Consellería de Medio Ambiente ó inicio da actual lexislatura, fai un ano, coa desaparición do CITA e o transvase das súas competencias nesta materia –eufemisticamente identificada como “divulgación ambiental”- ó CDS, non ten producido efectos positivos visibles na orientación da súa política neste ámbito.

Transcorrido un ano e máis aló do tempo de cortesía que é preciso conceder a calquera Administración en proceso de cambio, só cabe dicir que non se ten feito **nada substancial** para potenciar este sector, nin para apoiar, motivar, orientar ou estimular o quefacer dos axentes sociais clave na tarefa educativo-ambiental. Indiferenza e atonía son os adxectivos que mellor definen esta etapa.

A título ilustrativo desta situación e a pesar de estar formalmente creado dende o ano 2001 o Rexistro Xeral de Entidades e Centros de Educación Ambiental e de publicarse o mesmo ano a Orde pola que se aproba a Carta Galega de Calidade dos centros de Educación Ambiental, segue sen existir unha política unívoca e coordinada da Consellería de Medio Ambiente sobre os equipamentos educativos dependentes das distintas Direccións Xerais que a compoñen. Se a mesma Administración que establece as pautas para lograr unha oferta de calidade dende os equipamentos non as aplica con rigor nos que de ela dependen, ¿que lexitimidade ten para impoñelas a outros axentes públicos ou privados que xestionan recursos similares?

Na mesma liña, a política de subvencións e convenios sigue amosando discrecionalidade e falla de criterios (polo menos criterios non espurios). Por exemplo, no ano 2002 a Consellería de Medio Ambiente firma convenios e/ou financia actividades de Unión FENOSA, da Fundación Fernández-Latorre, da Asociación Española de Derecho

Ambiental, do Colegio Oficial de Físicos para a realización do VI Congreso Nacional del Medio Ambiente, etc., pero non se fixo, como en anos anteriores, a convocatoria pública de subvencións para financiar actividades e programas de Educación Ambiental de iniciativa social. Do mesmo xeito, existen fondos para financiar o Congreso Nacional del Medio Ambiente en Madrid (anos 2001 e 2002) pero non para organizar as V Xornadas Galegas de Educación Ambiental, cando levan sen celebrarse dende 1999 e a propia *Estratexia...*, no apartado dedicado á Administración autonómica, recomenda que se doten de periodicidade anual ou bianual dado que “é necesario que se consoliden como o principal foro de intercambio de experiencias entre os diversos axentes da educación ambiental en Galicia”.

Noutros ámbitos da mesma Administración tampouco se observaron cambios significativos que se podan atribuír á aplicación da EGEA. Nin sequer se habilitaron os mecanismos previstos no documento para que as distintas consellerías e organismos que teñen competencias ou programas ligados a este ámbito establezan mecanismos de coordinación horizontal, compartan información e recursos, e definan programas ou liñas de acción común ou complementaria.

A incidencia da *Estratexia...* noutros niveis da Administración pública ten sido tamén moi limitada. Salvo excepcións, as entidades locais manteñen a atonía e a cortedade de miras que veu caracterizando ata agora a súa labor no campo da educación e a xestión ambiental. Existen municipios como Allariz, Oleiros ou Santiago, que se veñen caracterizando por unha sensibilidade pro-ambiental superior á media e que están a dar os primeiros pasos nesa liña, incluso coa previsión de contemplar a Educación Ambiental como un vector relevante na xestión local.

É difícil valorar o nivel de impregnación da *Estratexia...* noutros ámbitos e sectores da sociedade. En liñas xerais, a nosa experiencia como colectivo que aglutina a diversos axentes directamente implicados no quefacer educativo-ambiental en Galicia, permítenos afirmar que apenas é coñecida ou recoñecida polos responsables das políticas públicas ou polos xestores privados e, aínda menos, pola cidadanía en xeral. Nin directamente, como puidera ser a través dun programa de divulgación pública -que nunca existiu-, nin indirectamente por ser destinatarios dunha nova xeración de propostas educativas inspiradas nela. Plataformas de difusión de información e de conformación das representacións sociais do ambiente tan poderosas como os medios de comunicación, ou tan necesarias para a vitalidade social como os colectivos ou asociacións cidadáns (veciñais, de consumidores, culturais, recreativas, xuvenís, de mulleres, etc.), no teñen sido obxecto de

campañas sistemáticas para informar sobre os principios, obxectivos e recomendacións contempladas na EGEA, ou para apoiar iniciativas que estiveran dentro das recomendacións marcadas polo documento.

Noutro tipo de axentes sociais (ecoloxistas e naturalistas, profesionais e empresas, sindicatos, etc.) aludidos pola *Estratexia...*, a súa aceptación ten sido desigual. En todo caso, e como xa defendeu a SGEA noutros foros, estamos convencidos de que o movemento ambientalista debe apropiarse da EGEA, converténdose nun actor principal da mesma e velando polo que con ela faga ou deixe de facer quen ten a responsabilidade principal de administrar os recursos públicos. A advertencia e a posibilidade dun “efecto búmerang” pode ser un estímulo efectivo para comprometer ás administracións no fomento dunha Educación Ambiental menos cosmética e máis orientada á promoción dos cambios sociais e económicos necesarios para facer viable a cultura da sostiabilidade.

En sectores específicos como os equipamentos especializados en EA ou entre as empresas que ofertan programas e servizos relacionados con este campo (educación, interpretación, formación, comunicación, etc.), existe certa sensibilidade e inquietude polos cambios na regulación e no enfoque das súas actividades que poidan derivarse da aplicación da EGEA, aínda que os “cambios” teñan sido ate agora pouco máis que formais. Outro elemento de incerteza para este sector é o uso que as Administracións públicas poidan facer dalgunhas das recomendacións recollidas na *Estratexia...* para fixar estándares de calidade e normativas que obriguen a novos e máis arriscados enfoques educativos e empresariais; outro é o temor a que sexa instrumentada para coartala pluralidade de enfoques metodolóxicos, pedagóxicos e ideolóxicos existentes.

Como xa adiantamos, o desenvolvemento da EGEA debería supoñer a medio prazo un incremento importante das inversións públicas e privadas destinadas a súa concreción. Cabería tamén esperar, como consecuencia, unha oferta crecente de postos de traballo especializados para dar unha cobertura cualificada ás novas necesidades, así como unha mellora das precarias condicións laborais e profesionais das persoas que veñen traballando, moitos e moitas dende hai décadas, como educadores e educadoras ambientais. Nesta liña prospectiva, outro sector que ven mostrando unha especial sensibilidade diante da EGEA é o que aglutina a estes profesionais. O interese deste colectivo diante dos escenarios que abre a EGEA púxose de manifesto na constitución da Sociedade Galega de Educación Ambiental. Como organización temos unha dobre finalidade: dignificar laboral e profesionalmente a figura do Educador Ambiental e impulsar neste ámbito prácticas educativas de

calidade que sexan coherentes e permitan avanzar cara o horizonte de sostibilidade ambiental e social. Entre as nosas liñas de acción figura, nun lugar destacado, o seguimento crítico da EGEA e a contribución construtiva a súa efectiva posta en marcha. Este documento é unha boa mostra deso.

8. O punto de partida e de chegada: o malestar da Educación Ambiental en Galicia

A falta dun estudio en profundidade sobre o estado actual da Educación Ambiental e transcorridos tres anos desde a súa publicación, a información dispoñible permite identificar una serie de rasgos xerais que, en forma de grandes trazos, debuxan un horizonte bastante deficitario que, no esencial, **non mudou significativamente neste tempo**. En síntese, son os seguintes:

Pervive dunha concepción “naturalista” do medio ambiente, da problemática ambiental e dos contidos, valores e finalidades da Educación Ambiental.

Predominan as actividades puntuais, descontextualizadas e con escasa proxección a medio e longo prazo. O mellor exemplo atopámo-lo nas iniciativas emprendidas pola mesma Administración autonómica.

Baixa densidade de equipamentos, servizos e recursos específicos de Educación Ambiental e infrautilización dos existentes.

Fráxil profesionalización e escasa especialización dos educadores ambientais, o que se explica pola existencia de importantes lagoas na súa formación inicial e permanente e polas situacións de precariedade laboral nas que polo xeral vense obrigados a traballar.

Ausencia de redes e foros que faciliten o coñecemento mutuo, a coordinación e o intercambio entre colectivos e experiencias educativo-ambientais.

A Educación Ambiental ten unha maior proxección no sistema educativo, especialmente no ensino primario e secundario. Tal situación viuse favorecida pola inclusión da Educación Ambiental como área transversal na LOXSE (1990) e pola autonomía que concedeu esta Lei a escolas e docentes para concibir proxectos educativos que contemplasen o ambiente como eixo principal. Non obstante, non existe un labor institucional de coordinación e apoio a estas experiencias por parte da Consellería de Educación. Un bo exemplo desta desidia é a inexistencia de redes como as que noutras zonas comunican ás chamadas “ecoescolas”. A Lei de Calidade da Educación proposta polo PP, en proceso de aprobación parlamentaria, pode supoñer un retroceso importante na

incorporación da Educación Ambiental no currículo escolar ó potenciar un modelo eminentemente disciplinar, centrado no ensino de contidos e pouco sensible ás áreas transversais.

Baixa ou nula integración da Educación Ambiental nas políticas preventivas e nos instrumentos de xestión ambiental das Administracións públicas e das empresas privadas. O caso actual do *Prestige* é un lamentable exemplo desta situación.

Orientación paidocéntrica: a maior parte das actividades e programas de Educación Ambiental seguen tendo como destinatarios ó público infantil e se desenvolven en contextos escolares ou para-escolares.

Existe un déficit notable na investigación dispoñible e unha escasa penetración da cultura da avaliación; isto é atribuíble a déficits formativos dos encargados de planificar e executar accións e programas de Educación Ambiental, á carencia de recursos –sobre todo humanos–, e ó pouco interese das Administracións, as empresas e moitos colectivos ambientalistas por valorar as iniciativas que desenvolven para melloralas a súa calidade.

Escasa mobilización de recursos orzamentarios, cunha tendencia evidente de financiar prioritariamente as actividades e campañas que conlevan unha maior carga publicitaria da imaxe institucional.

Finalmente, destaca a débil implantación dunha cultura da sostibilidade e da ecodependencia, así como das visións complexas e multidimensionais da crise ambiental que a ligan á problemática socioeconómica e do desenvolvemento humano equitativo; este déficit é máis significativo na sociedade galega pola súa dependencia do chamado capital natural, cunha base económica na que conservan gran peso as actividades extractivas (pesca, agricultura, gandería, explotación forestal e, en certo modo, turismo).

Gusten ou non, estas pinceladas compoñen un cadro tenebroso que reflicte con veracidade o escenario da EGEA, o que había hai tres anos e o que existe aínda agora. Cada unha delas podería dar lugar a sendas liñas de investigación e estudo para poder coñecer máis matizadamente a realidade; algo que tamén está previsto nas recomendacións da *Estratexia*... pero que queda por facer.

9. ¿Que se pode e se debe facer para revitaliza-la EGEA?

Tres anos, ¿son moito ou pouco tempo? Tres anos practicamente perdidos son demasiado tempo. Dende un punto de vista realista, a temporalización da *Estratexia*... a un prazo de seis anos pecou de excesivo optimismo, máxime cando o punto de partida era cero ou

practicamente cero. Pensar que nese período era factible acadar nunha proporción significativa dos obxectivos marcados e aplicar as recomendacións sectoriais propostas no documento foi pouco prudente. Pero deixar transcourir tres anos sen facer un esforzo serio por impulsar e dinamizar a aplicación da EGEA, papel que asumiu inicialmente a propia Administración promotora, indica unha notable irresponsabilidade. Salvo, claro está, que dende un principio non se tratase máis que dunha “simulación”, dunha campaña de imaxe coa finalidade de deseñar unha “realidade virtual” coa esperanza de que a opinión pública e, incluso, os propios axentes da Educación Ambiental, pensasen que se estaba a emprender, por fin, un rumbo cun mínimo de sentido e coherencia. É por elo que falamos da EGEA en termos de realidades e de ficcións, tratando de desentrañar o que hai das primeiras e o que de pura invención e representación.

Que queden tres anos de vixencia oficial da *Estratexia...* é o de menos. O que entendemos relevante é, simplemente, votala a andar. Para elo parécenos importante que se poñan en práctica unha serie de accións e recomendacións xa formuladas no documento e que seleccionamos e priorizamos en función de tres criterios: que non perderan a súa vixencia, que afecten a ámbitos e cuestións importantes e que permitan sentar as bases para abordar obxectivos máis ambiciosos.

Como resultado destas reflexións a SEGA propón unha reformulación radical do marco de aplicación da *Estratexia...* para o seu lanzamento efectivo diante do conxunto dos axentes educativos implicados e da sociedade galega baseado nas **9 consideracións de carácter xeral** que se detallan no **anexo I**. Ademais destas medidas, que cualificamos de básicas, entendemos que é preciso retomar **23 das recomendacións** xa esbozadas na *Estratexia...* para a súa aplicación máis inmediata e que se relacionan no **anexo II**.

Referencias Bibliográficas

CASARES, J. (2001). “Acciones para el desarrollo de la Educación Ambiental en Galicia”. *Actas de la Reunión Internacional de Expertos en Educación Ambiental. Nuevas propuestas para la acción*. Xunta de Galicia-UNESCO, Santiago de Compostela, pp. 43-64.

DE CASTRO, R. (2000). *Voluntariado ambiental. Claves para la acción proambiental comunitaria*. Di7 Edició, Barcelona.

Estratexia Galega de Educación Ambiental (2000). Xunta de Galicia. Consellería de Medio Ambiente, Santiago de Compostela (la versión electrónica en formato PDF puede ser bajada de la web de la Consellería

de Medio Ambiente: <http://www.xunta.es/conselle/cma>).

GUTIÉRREZ, J. y BENAYAS, J. (2000). "Las estrategias de Educación Ambiental como instrumentos para el cambio socio-ambiental". *Ciclos*, nº 7, junio, ps. 4-7.

LEAL, W. (1996). "An overview of current trends in European Environmental Education". *The Journal of Environmental Education*, Vol. 28m nº 1, ps. 5-10.

Libro Blanco de la Educación Ambiental (1999). Ministerio de Medio Ambiente. Secretaria General de Medio Ambiente, Madrid, 1999.

MEIRA, P.A. (2000). "La Estratexia Galega de Educación Ambiental". *Ciclos*, nº7, junio, ps. 41-43.

PEREIRA, J.M. y GUTIÉRREZ, X. (1999). "Estratexia galega de Educación Ambiental". *VII Conferència Nacional d'Educació Ambiental*. Reus (Catalunya), 23 al 30 de noviembre. Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient (en formato electrónico se encuentra en www.gencat.es).

PIMBERT, M. e PRETTY, J.N. (1995). *Parks, people and professionals. Putting "participation" into protected area management*. United Nations Research Institute for Social Development, Geneva.

RUIZ, D.; BENAYAS, J. y GUTIÉRREZ, J. (2000). "Documentos de estrategias de Educación Ambiental: distintos estilos para un mismo fin". *Ciclos*, nº 7, junio, ps. 8-12.

UNDP (1999). *Empowering people: a guide to participation*. UNDP-Sustainable Livelihoods Unit (<http://www.undp.org/sl/Documents/Manuals>).

ANEXO I

Presupostos e recomendacións de carácter xeral

É preciso pensar que **a EGEA non é o final dun camiño**, nin unha fórmula máxica e inmutable, senón **o inicio dun proxecto ambicioso** de transformación das prácticas educativas ligadas ó ambiente e á problemática ambiental. Con elo queremos dicir que non procede regodearse no feito de que exista un documento redactado. É preciso que nos preocupemos e impliquemos (e baixo este plural agrupamos a tódolos que temos algo que dicir e facer na EA en Galicia) en aplicar o que na EGEA se esboza como desexable e en elaborar alternativas que complementen e melloren as recomendacións xa formuladas.

O déficit de **participación** no proceso de elaboración da EGEA debe ser en gran medida corrixido e paliado por unha aplicación que tome como referencia a implicación aberta e plural dos axentes aludidos por ela. Neste sentido, a Administración Autonómica, e máis en concreto, a Consellería de Medio Ambiente, na medida en que asumiu como seu o documento, debe asumir tamén unha responsabilidade directa na súa translación á práctica. Tal e como se recolle no texto da *Estratexia...* "a Consellería de Medio Ambiente debe promover e fomentar a aplicación das recomendacións contidas no presente documento así como establecer os mecanismos necesarios para tal fin".

É prioritario desenvolver un **programa de difusión** efectivo da EGEA. A súa divulgación debe ser en si mesma unha "labor pedagóxica" para implicar ós axentes educativos e sociais directamente interpelados e ó conxunto da sociedade. A mesma estratexia de difusión debe ser considerada como un recurso educativo para a socialización na cultura da sostibilidade. Este proceso non debe de ser unicamente informativo, terá que promover tamén a implicación e o compromiso activo dos axentes educativos e sociais no logro dos obxectivos establecidos.

Es preciso que as Administracións públicas, na medida en que asuman e interioricen a *Estratexia...* actúen **coherentemente** con ela, comezando pola Consellería de Medio Ambiente, a Consellería de Educación e o distintos organismos implicados da Xunta de Galicia. Se a Administración autonómica, como promotora institucional da *Estratexia...*, non é quen de coordinar horizontal e verticalmente a actuación dos seus propios recursos, dificilmente se poderá dar exemplo a outros axentes sobre cómo actuar en función das novas demandas. Convén recordar que a mesma *Estratexia...* recomenda o establecemento de "mecanismos para a optimización dos recursos existentes. A tal efecto, e para aplicar este principio no seo da Administración Autonómica, recoméndase a creación dunha comisión interdepartamental que coordine as actuacións das distintas Consellerías da Xunta de Galicia implicadas na *educación ambiental*". Tal comisión aínda non foi creada.

A *Estratexia...* **non é un documento legal nin normativo** e, polo tanto, a súa efectividade dependerá do **compromiso moral, político e social** que asuman os axentes interpelados. Para potenciar este compromiso é necesario propicialos valores anteditos (pluralismo, coherencia, responsabilidade, participación). Pero tamén será preciso **incrementar significativamente os recursos económicos e humanos dedicados á**

Educación Ambiental e administrar de xeito moito máis eficaz os que até agora se viñan utilizando (avaliando, por exemplo, os procesos e os resultados).

No que respecta á Administración autonómica, debe deseñarse de xeito urxente un **plano plurianual de financiación** tomando como referencia o período de 3 anos que quedan de vixencia oficial da EGEA, un plano que permita un **incremento sostido, planificado e transparente dos recursos económicos e de todo tipo, principalmente públicos, necesarios para a súa concreción**. Sen a existencia desta cobertura económica, a estratexia está condenada a ser unha pura entelequia.

A *Estratexia*... non debe ser entendida como un dogma de fe. Ó contrario, debe ser considerada un documento aberto, en permanente revisión e cuestionamento. Para elo é preciso potenciar a **cultura da avaliación** e da **calidade** en tódolos ámbitos, facendo unha revisión permanente das accións emprendidas y dos seus fundamentos, co obxectivo de mellorar e adaptar as respostas educativas a unha realidade socio-ambiental complexa e dinámica. Na mesma liña, tamén é preciso fomentar unha **cultura da formación e a innovación permanente** que evite a inercia, a rutina e o mero activismo. A recente constitución do Observatorio Galego da Educación Ambiental, contemplado nos mecanismos de aplicación da EGEA, pode ser o vehículo institucional útil neste proceso. Non obstante, convén recordar que o Observatorio, tal e como se describe no documento, ha de cumprir unha dobre misión: deseñar e aplicar un programa de seguimento e avaliación "técnica" e facilitar a participación nesta tarefa dos distintos colectivos implicados.

O papel principal que lle corresponde ó sector público na concreción da EGEA non debe ser utilizado por outros axentes educativos e sociais (empresas, asociacións, ONGs, sindicatos, etc.) como coartada para inhibirse ou delegar as súas responsabilidades na Educación Ambiental. Cabe demandar, por elo, a súa mobilización en dúas direccións: **a procura de calidade no deseño e implementación das accións educativo-ambientais que emprendan e a "apropiación" da Estratexia... como instrumento para avanzar nesa dirección**.

Finalmente, una cuestión importante: a EGEA ten como finalidade principal construír unha cultura da sostibilidade; pero é una estratexia sectorial que **debería ter como referencia unha estratexia marco para o desenvolvemento sostible, que non existe en Galicia**. É positivo que exista unha Estratexia de Educación Ambiental e máis positivo aínda sería que se aplicase, pero noutros ámbitos da xestión pública e

privada imperan modelos alleos ós novos requirimentos ambientais e sociais. Neste panorama, a contradicción será patente e dificilmente explicable para sectores cada vez máis amplos da sociedade galega –as reaccións diante do Prestige son unha boa chamada de atención-.

ANEXO II

Recomendacións da EGEA de aplicación prioritaria

Apoiar, dende as Administracións Públicas, a existencia de asociacións profesionais de educadores e educadoras ambientais que representen os intereses dos seus compoñentes, organicen programas de formación e reciclaxe e promovan a calidade das accións e programas educativos que se desenvolven neste ámbito.

Crear a partir de iniciativas concertadas entre as Administracións e outros axentes sociais (universidades, asociacións, empresas, sindicatos, etc.) unha infraestrutura básica de centros de formación, información e documentación ambiental, que concentren recursos, promovan a formación e faciliten o apoio que necesitan os educadores ambientais. Estes centros deberán prestalos seus servicios para os dous ámbitos (formal e non formal) da Educación Ambiental.

Promover *accións formativas especializadas* para os profesionais directamente vinculados á Educación Ambiental, á xestión ambiental ou ó medio ambiente. Esta especialización debe asentarse nos principios da globalidade (interdependencia dos diferentes elementos económicos, políticos e sociais e interrelación cos elementos físico-naturais) e transversalidade (presencia non compartimentalizada dos diferentes saberes en tódalas aprendizaxes), e no coñecemento específico das problemáticas existentes no contorno local e as solucións sostibles que se poidan arbitrar.

Apoiar e fomentar dende as Administracións Públicas as iniciativas de Educación Ambiental promovidas por asociacións de consumidores e de carácter social, por asociacións ecoloxistas e de protección do medio ambiente, por sindicatos, asociacións profesionais, escolas de tempo libre, asociación xuvenil, culturais, etc.

Promover actuacións que atendan ós principios de xestión medioambiental sostible. Tales principios deberían impregnar tódolos

servicios que presten as Administracións Públicas e os procesos de xestión que se propoñan en tódolos ámbitos de responsabilidade municipal, comarcal, provincial ou autonómica.

Promover unha *cultura da avaliación* para o seguimento, control e valoración crítica do que facer educativo-ambiental, sensibilizando ó conxunto da poboación, ó persoal técnico e profesional das propias Administracións Públicas, ós responsables políticos e ós medios de comunicación social sobre a necesidade de avaliar para aprender e mellora-los procesos educativos e as políticas de xestión ambiental aplicadas.

Mante-la convocatoria das Xornadas Galegas de Educación Ambiental e dotalas de periodicidade anual ou bianual, tal e como figura no texto da EGEA entre as recomendacións que ha de asumir a Administración Autonómica. É necesario que se consoliden como o principal foro de intercambio de experiencias entre os diversos axentes da Educación Ambiental en Galicia.

Convocar anualmente dende as Administracións Públicas distintos tipos de axudas e subvencións destinadas á realización de actividades e programas de Educación Ambiental e dirixidas ós distintos axentes promotores da Educación Ambiental en Galicia.

Promover, deseñar e levar a cabo a nivel municipal *Plans ou Axendas de Acción Local* para a sostibilidade enmarcados nas liñas directrices da *Axenda 21* que teñan entre as súas especificacións unha sub-estratexia de Educación Ambiental. Contempla-la Educación Ambiental como un elemento estratéxico dentro destes Plans.

Os equipamentos ambientais son instrumentos de enorme importancia na promoción e desenvolvemento da Educación Ambiental. Un país como Galicia precisa dunha infraestrutura suficiente de tales equipamentos. Para dar solución ás carencias e necesidades dos equipamentos ambientais recoméndase a creación dunha Rede Galega de Equipamentos de Educación Ambiental que teña as seguintes características:

- Consideración dos Equipamentos como integrantes dunha rede, establecendo os sistemas de coordinación necesarios para a realización de iniciativas conxuntas e o intercambio eficaz de información entre eles.
- Integración da rede dos Equipamentos de titularidade pública dependentes da Xunta de Galicia e ofrecemento de integración ós Equipamentos públicos de titularidade municipal e ós Equipamentos

privados.

- Ampliación da tipoloxía. Cómpre a creación de Equipamentos situados en diferentes contornos (urbanos, agropecuarios, industriais, equipamentos móbiles, etc.) centrados nas problemáticas ambientais específicas que presentan.
- Procurar unha distribución territorial equilibrada, creando novos equipamentos naquelas comarcas que carezan deles e nas que poida haber unha maior demanda.

Promove-la divulgación dos Equipamentos ambientais e dos programas e actividades que ofertan.

Contempla-la existencia dun programa de Educación Ambiental estable, específico para cada Espacio Natural Protexido, que teña en conta a diversidade dos potenciais usuarios e visitantes e á poboación local, que teña en conta os obxectivos da Educación Ambiental e que incorpore sistemas de avaliación inicial e permanente. A Educación Ambiental debe formar parte, coa mesma relevancia que os demais instrumentos, da xestión ordinaria dos Espacios Naturais Protexidos.

Procurar a dotación de educadores e a creación de equipos permanentes para o deseño e aplicación de programas educativos nos Espacios Naturais Protexidos, dando prioridade a aqueles espazos cunha maior atracción de visitantes; así como dotalos dos recursos económicos e materiais necesarios para o seu desenvolvemento efectivo.

Promover unha maior presenza da Educación Ambiental dentro das empresas a través de programas de formación dirixidos a traballadores e traballadoras, así como a técnicos e directivos, e da realización de campañas de sensibilización dentro da propia empresa. Débese poñer especial énfase no sector da pequena e mediana empresa e no colectivo de traballadores autónomos. As empresas deben integrar estas iniciativas nos seus programas plurianuais de formación.

Promove-lo desenvolvemento de programas de Educación Ambiental e campañas de sensibilización dirixidos dende os Sindicatos a tódolos traballadores e traballadoras. Contribuír a que a Educación Ambiental teña un peso específico no deseño de programas de formación e capacitación laboral.

Os medios de comunicación deberían contar con equipos ou persoas especializadas en temática medioambiental, contrastar debidamente

as informacións de carácter ambiental para transmitir ós cidadáns unha imaxe que non deforme nin malinterprete a realidade e reflecta a pluralidade de opinións e de opcións sobre o ambiente e a problemática ambiental existente da sociedade galega.

É preciso promover e apoiar dende a Consellería de Educación e outros organismos competentes a realización de campañas e programas de ambientalización dos Centros Educativos e dotalos de equipos e instalacións para o traballo e a indagación medioambiental.

É preciso promover a creación dunha rede galega de centros de ensino con proxectos en *educación ambiental*, ben sexan actividades puntuais de curto alcance ou outras máis estables e ambiciosas ata chegar ó modelo de ecoescolas que contén con programas globais de traballo nesta liña. Así como prestar apoio financeiro e técnico a estes centros.

Apoia-las iniciativas tendentes á integración dos centros educativos galegos en redes nacionais e internacionais de centros con proxectos de *educación ambiental*.

O sistema Educativo debería promover a introducción da *educación ambiental* na formación continuada do profesorado en tódalas especialidades como contido transversal. Para tal efecto sería recomendable establecer un *Plan Específico de formación ambiental* para o profesorado.

Promover programas de ambientalización das institucións universitarias, para incorporar á cultura organizativa dos distintos colectivos que integran a comunidade universitaria, modelos de xestión que potencien a corresponsabilidade ecolóxica e o manexo sostible do contorno universitario e do ambiente en xeral.

Promove-la inclusión da *educación ambiental*, como materia obrigatoria e/ou optativa, en tódolos Planos de Estudos de titulacións relacionadas coa educación e o coñecemento e xestión do medio ambiente.

Realizar un inventario exhaustivo e crear unha base documental e de datos estable e permanentemente actualizada das publicacións e dos materiais e recursos editados en soportes convencionais e non convencionais producidos e dispoñibles en Galicia relacionados coa *educación ambiental*.

Favorece-lo acceso e a utilización de Internet e ós seus recursos (correo

electrónico, www, chats especializados grupos de discusión, etc.), creando unha loxística básica para que calquera centro educativo ou asociación ambientalista con interese na *educación ambiental* poida deseñar os seus propios recursos formativos e informativos e compartilos en rede con outros, con especial atención ás escolas ou colectivos con menos recursos.